
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 336.145.2:330.341.46:332.142.6

В. Г. Боронос, д. е. н., професор,
К. А. Федченко, студент**ВРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ У ПРОЦЕСІ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті проаналізовано існуючий механізм управління екологічною безпекою. На основі отриманих даних запропоновано враховувати соціальні фактори впливу на механізм захисту довкілля. Особливу увагу необхідно приділяти вихованню екологічної етики у громадян, екологічній освіті населення, громадським рухам у забезпеченні екологічної безпеки, розвитку екологічної свідомості та екологічного мислення та інше. Також надані рекомендації щодо вдосконалення основ даного регулювання в частині інтенсифікації використання неформалізованого підходу.

Ключові слова: екологічна безпека; природоохоронна діяльність; соціальні фактори; інституційні фактори; екологічна освіта.

В. Г. Боронос, д. э. н., профессор,
К. А. Федченко, студент**УЧЕТ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ В ПРОЦЕССЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ
ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ**

Аннотация. В статье проанализирован существующий механизм управления экологической безопасностью. На основе полученных данных предложено учитывать социальные факторы влияния на механизм защиты окружающей среды. Особое внимание необходимо уделять воспитанию экологической этики у граждан, экологическому образованию населения, общественным движениям в обеспечении экологической безопасности, развитию экологического сознания и экологического мышления. Также даны рекомендации по совершенствованию основ данного регулирования в части интенсификации использования неформализованного подхода.

Ключевые слова: экологическая безопасность; природоохранная деятельность; социальные факторы; институциональные факторы; экологическое образование.

V. G. Boronos, Doctor of Economic Sciences,
Professor,
K. A. Fedchenko, Student**CONSIDERING SOCIAL FACTORS IN THE PROCESS OF ENVIRONMENTAL
SECURITY REGULATION IN UKRAINE**

Abstract. The article analyzes the existing mechanism of environmental safety management. Being based on the obtained data, it is suggested to take into account social factors of influence on the mechanism of environmental protection. Particular attention should be paid to the education of environmental ethics among citizens, environmental education of the population, public movements in ensuring environmental safety, the development of environmental consciousness and environmental thinking, and so on. Also, recommendations are made to improve the basis of regulation of this part in the intensification of the use of an informal approach.

Keywords: ecological safety; environmental activity; social factors; institutional factors; ecological education.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Актуальність теми дослідження. Основною проблемою ефективного функціонування будь-якої економічної системи є забезпечення мінімізації впливу негативних ризиків на стабільність її діяльності. В наш час будь-яка з розвинутих країн може зазнати збитків від різних видів техногенних аварій, що в умовах глобалізації може спричинити дестабілізацію світового фінансового ринку, а також вплинути на стан окремої національної економіки.

Так, Україна, за часи переходу до ринкових відносин в повному обсязі зазнала впливу різного роду криз, що істотно впливають на розвиток економічних відносин та рівень життя населення. Дані фактори залишають шкідливий вплив на стані здоров'я населення нашої країни, особливої уваги набуває питання підходів до механізму управління екологічною безпекою держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо уваги приділяється вивченню багатоаспектних питань щодо використання інструментів природно-ресурсного потенціалу. Ці проблеми, зокрема, частково розглядаються у працях: Є. В. Хлобистова, І. О. Ілляшенко, Т. В. Іванової, Б. М. Данилишина, І. К. Бистрякова, М. А. Хвесика та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Проте питанням формування механізму управління екологічною безпекою, що включає в себе не лише економічні, а й соціальні важелі приділено мало уваги, що й пояснює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Основним завданням у ході написання даної роботи є врахування соціальних факторів у процесі регулювання екологічною безпекою в Україні.

Виклад основного матеріалу. Рівень екологічної безпеки як України загалом, так і її окремих територій безпосередньо залежить від впливу на неї зовнішніх факторів. Дуже важливе значення для екологічного стану має кількість виробничих потужностей, зосереджених в окремих регіонах, політично-економічна ситуація в країні, способи регулювання та фінансування природоохоронних заходів, рівень впровадження екологічних інновацій, а також усвідомлення суспільством необхідності збереження довкілля. Тому, на нашу думку необхідно постійно удосконалювати механізм управління екологічною безпекою. Відповідні інструменти механізму повинні бути гнучким, пристосовуватись до швидких змін зовнішніх умов функціонування та відповідати вимогам часу. Особливо зараз, так як наша країна обрала курс на євроінтеграцію та знаходиться у стані виконання реформ для досягнення міжнародних стандартів.

Отже розглянемо основні погляди науковців щодо механізму регулювання екологічної безпеки. У праці [3] представлено механізм управління природокористуванням і екологічною безпекою, мета якого вбачається автором в екологізації прийняття управлінських рішень на рівні основної ланки економіки за умови забезпечення прийнятного для суспільства, територіальних органів влади рівня якості довкілля та екологічної безпеки. При цьому зазначається, що «в організації природоохоронної роботи в усіх службах підприємства центральною спрямовувальною ланкою повинна бути служба маркетингу і менеджменту. Вона зобов'язана здійснювати політику реалізації відходів виробництва і зменшення витрат на право на викиди». Ілляшенко І. О. у праці [4] розкриває сутність організаційно-економічного механізму стратегічного управління природно-техногенною та екологічною безпекою на засадах сталого розвитку, основна мета якого полягає в узгодженні екологічних і економічних інтересів суспільства.

Загалом, механізм управління природокористуванням і екологічною безпекою – це цілісна сукупність методів та інструментів управління, за допомогою яких організуються, регулюються і координуються процеси природокористування в сукупності з виробничими і соціально-економічними процесами, забезпечується належний рівень екологічної безпеки виробництва і споживання, відтворюється якість природного середовища як специфічного суспільного блага[5]. Тому на нашу думку механізм управління екологічною безпекою має бути комплексним, та включати всі необхідні інструменти та методи, що зображено на рис. 1.

Відмітимо, що економічні інструменти можна визначити як сукупність методів, спрямованих на вдосконалення системи управління національного (регіонального) господарства, виробничо-організаційних відносин, забезпечення фінансової стійкості та прибутковості, збалансованості інтересів суб'єктів господарювання, суспільства і держави. Загалом економічні методи можна

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

розподілити на дві великі групи, такі як: методи запобігання збиткам та методи відшкодування збитків. До податкових методів запобігання збиткам відносимо такі:

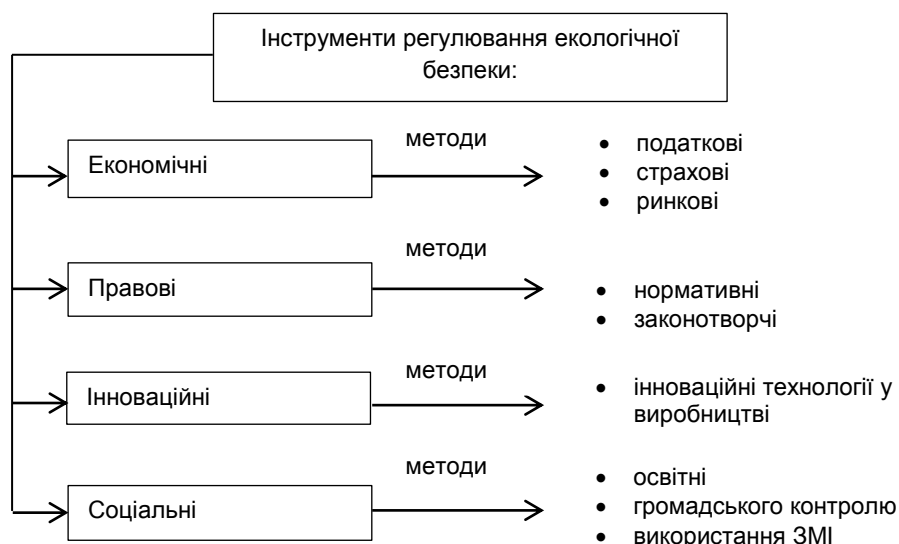
- система штрафів за перевищення встановлених квот на ризик;
- створення системи пільг, для екологобезпечних виробництв;
- встановлення екологічних податків та платежів за забруднення довкілля.

До ринкових методів запобігання збиткам належать:

- створення ринку платних квот на забруднення НПР;
- стимулювання інвестицій, які запобігали б збиткам;
- еколого – економічна експертиза при приватизації;

До страхових методів методів відшкодування збитків відносимо такі:

- система екологічного страхування;
- створення резервних екологічних фондів на підприємствах;
- фінансування регіональних фондів охорони навколишнього середовища.

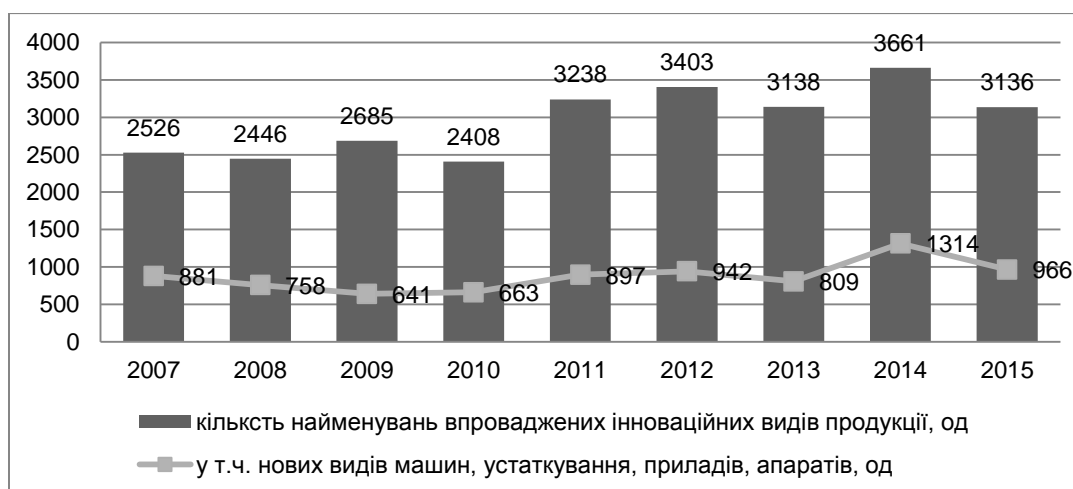

Рис. 1. Основні інструменти механізму регулювання екологічної безпеки (розроблено авторами).

Як правові методи регулювання екологічної безпеки розглядатимемо законодавство України та нормативно – правову базу в цілому у цій сфері та інститути регулювання, тобто органи державної влади й управління. Законодавство України у сфері природоохоронної діяльності ґрунтується на Конституції України та складається зі законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про природно-заповідний фонд України», «Про надра», «Про екологічну експертизу», «Про відходи» та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері.

Інститутами регулювання охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки в Україні є органи державної влади й управління різних рівнів, зокрема: Міністерство екології та природних ресурсів України, Обласні Департаменти екології та природних ресурсів України.

За останні роки все більшого значення набувають інноваційні методи в забезпеченні екологічної безпеки. Розглянемо основні, що беруть участь у підвищенні ефективності природоохоронної діяльності. Прикладами екологічних інновацій в процесі виробництва є ресурсозберігаючі технології, концепція управління «зелений офіс», концепція «еко-ефективності», модель «чисте виробництво», міжнародні стандарти екоменеджменту й аудиту (ISO 14000, EMAS), методи підвищення ресурсної продуктивності на основі концепції MIPS, новий системний екологічний дизайн і спеціальне маркування продукції тощо [6].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Рис. 2. Впровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах України у 2007-2015 роках [7]

Протягом 2007-2015 років, як видно з рисунка 2, не було чіткої тенденції до збільшення чи зменшення кількості інноваційних видів продукції та підприємств, що займалися інноваційною діяльністю в Україні. Однак у 2010-2012 роках простежувалося поступове зростання даної тенденції. Кількість впровадження інновацій зросла на 41,3%. Але протягом 2014-2015 років інноваційна діяльність суб'єктів господарювання почала різко знижуватися й у 2015 році зменшилась на 525 од., що зумовлено економічною і політичною кризою в державі та зменшенням загальної кількості функціонуючих суб'єктів господарювання в Україні загалом.

Впровадження інновацій потребує значних вкладень капіталу. Тому велике значення має процес фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні. Цікавим є бачення Н. Б Демчишака [7] щодо методичного підходу до формування системи фінансового регулювання інноваційних процесів. «Інституційні основи фінансового регулювання інноваційної діяльності складають формалізовані та неформалізовані інститути. Формалізовані інститути – це законодавство (з питань інноваційної діяльності) та безпосередньо державні інститути регулювання». Зауважимо, що як неформалізовані інститути, вплив яких на ефективність регулювання інноваційних процесів є суттєвим, вчені також розглядають[8]:

- престижність інноваційної діяльності;
- рівень національної само визначеності й підтримки інновацій як основи розвитку;
- інноваційна культура, психологія, інноваційне мислення;
- історичний досвід, традиції організації інноваційної діяльності.

Враховуючи сучасні процеси децентралізації, в Україні відбуваються зміни у способах акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення екологічної безпеки держави та природоохоронної діяльності. Здійснюється об'єднання територіальних громад та делегування повноважень до місцевих органів влади щодо встановлення обсягів надходжень та видатків. Отже окремим і не менш важливим інструментом механізму фінансового регулювання стає вплив громадськості. Тому вважаємо за необхідне розглянути сам механізм за допомогою якого відбувається управління інструментами, що здійснюють свій вплив на забезпечення екологічної безпеки.

На наш погляд, основою одержання максимальної ефективності від управління екологічною безпекою є та ступінь важливості, яка надається громадськістю та її представниками проблемам екологічного характеру. Визначити ступінь цієї важливості є нелегким завданням, при розв'язанні якого мають звертати увагу на існуючий і бажаний рівень добробуту громадян, рівень екологічного ризику для здоров'я людей та функціонування екосистем, економічні та технічні можливості регулювання стану навколишнього середовища, уявлення про систему

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

екологічних цінностей. Складність даного визначення збільшується через можливу недостовірність або відсутність вихідної інформації, а також обмеженість сучасних технічних і наукових знань. Отже, саме тому важливим є створення механізму управління екологічною безпекою, що забезпечить поінформованість, взаємодію та досягнення консенсусу між зацікавленими сторонами.

Отже пропонуємо розглядати механізм управління екологічною безпекою з точки зору рівноправного включення в себе інституційних факторів впливу та соціальних факторів впливу на охорону навколишнього середовища. При чому останні з кожним роком набирають все більшого значення. Концептуальну схему даного механізму зображено на рисунку 3.

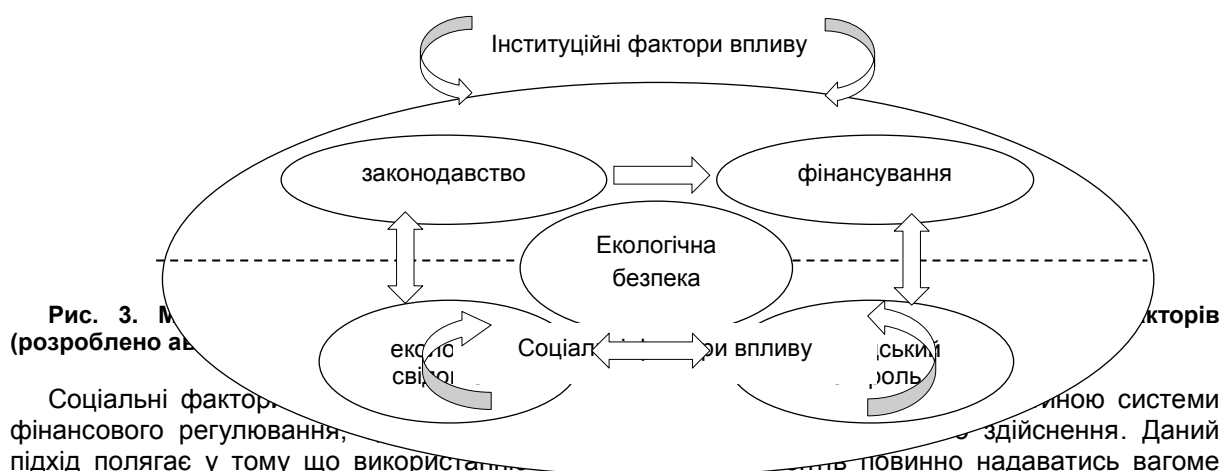

Рис. 3. Механізм управління екологічною безпекою (розроблено автором)

Соціальні фактори впливу на екологічну безпеку включають в себе фінансове регулювання, соціальні норми поведінки, екологічну свідомість, екологічну освіту населення, діяльність громадських організацій, сільськогосподарську діяльність тощо. Даний підхід полягає у тому що використання соціальних факторів впливу повинно надаватись вагоме значення. До їх складу мають входити:

- виховання екологічної етики у громадян;
- екологічна освіта населення;
- партії та громадські рухи у забезпеченні екологічної безпеки;
- розвиток екологічної свідомості та екологічного мислення;
- інтенсивне використання засобів масової інформації;
- розширення повноважень екологічних неурядових організацій;

Виховання екологічної етики у громадян. Норми екологічної етики акумулюють історичний досвід людства, є найважливішими духовними цінностями. Екологічну етику можна розглядати як засіб соціальної регуляції поведінки людей щодо природи. Дійова суть моралі передбачає єдність об'єктивного та суб'єктивного, свідомості та поведінки, спонукань, мотивів і дій людини [11].

Слід зазначити, що екологічні етичні норми певною мірою примітивні порівняно з еколого-правовими нормами. Водночас значення екологічних норм важко недооцінити, оскільки вони засвоюються з дитинства, підсвідомо визначають поведінку людини, її ставлення до природи.

Екологічна освіта населення повинна виступати як самостійний елемент загальної освіти. Екологічне знання має допомагати в усвідомленні та розумінні дії екологічних законів, принципів взаємовідносин різних об'єктів природи між собою та з людиною, організації, управління, використання природи та її ресурсів для забезпечення життєдіяльності людини та людства.

Інтенсивне використання засобів масової інформації допоможе отримувати повну, точну, та науково - обґрунтовану інформацію про стан довкілля, окремих природних об'єктів, розвиток промисловості, використання хімічних препаратів у сільському господарстві, меліорацію, аварії чи катастрофи, які становлять небезпеку для людини та середовища, інколи інформація приховується (аварія на ЧАЕС) чи викривляється.

Діяльність партій та громадських рухів у забезпеченні екологічної безпеки є важливим соціальним чинником, який привертає увагу широких верств громадськості до проблем безпеки, на місцевому і регіональному рівнях.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Розширення повноважень екологічних неурядових організацій (екоНУО). Не зважаючи на несприятливе податкове середовище (особливо у порівнянні з країнами США чи Євросоюзу) та неоднозначне ставлення органів влади до екоНУО, вони мають вагомий вплив на екологічну політику держави щодо:

масових природоохоронних акцій, удосконалення чинного законодавства, організації незалежної екологічної експертизи, стандартизації та сертифікації, наукової діяльності та впровадження її результатів у практику.

Формування моделі сталого соціально – економічного розвитку в Україні, на наш погляд, має бути спрямоване на досягнення сталості в усіх аспектах такого розвитку, зокрема екологічній, економічній і культурній сферах. Національна ідентичність у цьому контексті створює ґрунтовну конкурентну перевагу країни у глобальних змаганнях, ключовим чинником успіху в яких власне є екологічно – безпечне середовище для існування майбутніх поколінь[7].

Висновок. Підходи до удосконалення основ регулювання екологічної безпеки в Україні в частині інтенсифікації використання соціальних факторів впливу повинні передбачати:

- формуванню суспільної думки щодо побудови в державі позитивного іміджу екологічно – сталого розвитку у громадян;
- проведення заходів щодо популяризації природоохоронної діяльності серед населення та позитивного ставлення до навколишнього середовища;
- інтеграцію регіонів та їхнього екологічного потенціалу у єдину систему з чіткою визначеністю пріоритетів розвитку;
- вивчення іноземного досвіду з проблем дослідження впливу екологічної культури, екологічного мислення громадян на результативність регулювання природоохоронної діяльності в країні.

Література

1. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_bezp-182c8.pdf
2. Хлобистов, Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є. В. Хлобистов; РВПС України НАН України. – К. : Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. – 336 с.
3. Іванова, Т. В. Механізм управління природокористуванням і екологічною безпекою / Т. В. Іванова // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2011. – № 10. – С. 34.
4. Ілляшенко, І. О. Формування організаційно-економічного механізму стратегічного управління природно-техногенною та екологічною безпекою на засадах сталого розвитку [Електронний ресурс] / І. О. Ілляшенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1713>. 14.
5. Данилишин, Б. М. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 704 с.
6. Демешкант, Н. А. Інноваційна природоохоронна діяльність як умова сталого розвитку аграрної сфери виробництва [Електронний ресурс] / Н. А. Демешкант. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3952>
7. Демчишак, Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: монографія / Н. Б. Демчишак. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 494с.
8. Нонака, І. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / И. Нонака, Х. Такеучи; пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003.-384 с.
9. Данилишин, Б. М. Економіка природокористування: підручник / Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, В. А. Голян. - К. : "Кондор", 2009. - 465 с.
10. Данилишин, Б. М. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 704 с.
11. Потапенко, В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» : монографія / В. Г. Потапенко; за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова. – К. : НІСД, 2012. – 360 с.
12. Фролова, А. В. Формування організаційно-економічного механізму управління забезпеченням екологічної безпеки держави [Електронний ресурс] / А. В. Фролова // Проблеми системного підходу в економіці. – 2011. – № 4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/pspe/2011_4/Frolova_411.htm

References

1. Reznikova, O. O., Tsiukalo, V. Yu., Palyvoda, V. O., Dromov, S. V., Somin, S. V. (2015). *Kontseptualni zasady rozvytku systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Conceptual Basis for the Development of the National Security Ensuring System of Ukraine]*. Kyiv: NISD. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_bezp-182c8.pdf [in Ukrainian].
2. Khlobystov, Ye. V. (2004). *Ekolohichna bezpeka transformatsiinoi ekonomiky [Ecological Security of the Transformational Economy]*. Kyiv: Ahentstvo «Chornobylinterinform» [in Ukrainian].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

---

3. Ivanova, T. V. (2011). Mekhanizm upravlinnia pryrodokorystuvanniam i ekolohichnoiu bezpekoiu [The Mechanism of Environmental Management and Environmental Safety]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seria «Upravlinnia» – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. Series «Management», 10, 34* [in Ukrainian].
4. Illiashenko, I. O. (2013). Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia pryrodno-tekhnohennoiu ta ekolohichnoiu bezpekoiu na zasadakh staloho rozvytku [Formation of Organizational and Economic Mechanism of Strategic Management of Natural-technogenic and Ecological Safety on the Basis of Sustainable Development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy, 1*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713.14> [in Ukrainian].
5. Danylyshyn, B. M. (2006). *Pryrodno-resursna sfera Ukrainy: problemy staloho rozvytku ta transformatsii [Natural Resource Area of Ukraine: Problems of Sustainable Development and Transformation]*. Kyiv: ZAT "Nichlava" [in Ukrainian].
6. Demeshkant, N. A. (2015). Innovatsiina pryrodookhoronna diialnist yak umova staloho rozvytku ahranoi sfery vyrobnytstva [Innovative Environmental activity as a condition for sustainable development of the agrarian sphere of production]. *Efektivna ekonomika – Effective economy, 4*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3952> [in Ukrainian].
7. Demchyshak, N. B. (2016). *Finansove rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [Financial Regulation of Innovation Activity in Ukraine]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
8. Nonaka, I., & Takeuchi, H. (2003). *Kompanyia – sozdatel znanyia. Zorozhdenye y rozvytye ynnovatsyi v yaponskykh fyrmakh [The Knowledge-Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation]*. Moscow: ZAO «Olymp-Byznes» [in Russian].
9. Danylyshyn, B. M., Khvesyk M. A., Holian V. A. (2009). *Ekonomika pryrodokorystuvannia [Economics of Nature Management]*. Kyiv: "Kondor" [in Ukrainian].
10. Danylyshyn, B. M. (2006). *Pryrodno-resursna sfera Ukrainy: problemy staloho rozvytku ta transformatsii [Natural Resource Sphere of Ukraine: Problems of Sustainable Development and Transformations]*. Kyiv: ZAT "Nichlava" [in Ukrainian].
11. Potapenko, V. H. (2012). *Stratehichni priority bezpechnoho rozvytku Ukrainy na zasadakh «zelenoi ekonomiky» [Strategic Priorities for Ukraine's Safe Development on the Basis of the Green Economy]*. Ye. V. Khlobystov (Ed.). Kyiv: NISD [in Ukrainian].
12. Frolova, A. V. (2011). Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia zabezpechenniam ekolohichnoi bezpeky derzhavy [Formation of Organizational and Economic Mechanism for Managing the Provision of Environmental Safety of the State]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of a Systematic Approach in the Economy, 4*. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/pspe/2011_4/Frolova_411.htm [in Ukrainian].

Надійшла 3.09.2017